

Sociologie Românească

ISSN: 2668-1455 (print), ISSN: 1220-5389 (electronic)

INFLUENȚA CAPITALULUI EROTIC ASUPRA SUCCESULUI PROFESIONAL ȘI SOCIAL

Ioana Corina BENGĂ

Sociologie Românească, 2022, vol. 20, Issue 1, pp. 47-68

<https://doi.org/10.33788/sr.20.1.3>

Published by:
Expert Projects Publishing House

On behalf of:
Asociația Română de Sociologie

INFLUENȚA CAPITALULUI EROTIC ASUPRA SUCCESULUI PROFESIONAL ȘI SOCIAL

Ioana Corina BENGA¹

Abstract

The main objective of the study was to explore the theory of erotic capital created by Catherine Hakim (2011). Starting from her theory – which says that individuals with a high erotic capital have some advantages in life – I have analyzed both the construction process of the erotic capital and the advantages and disadvantages of this form of capital. In my research I was focused on the following aspects: identifying the components of erotic capital, analyzing the social construction of erotic capital, and identifying the role of erotic capital in the personal lives of respondents. I used a qualitative research method, the interview. The results I obtained are largely in consonance Hakim's theory of erotic capital, all its components were presented and commented on by the respondents. Another important aspect of the study comes from the new perspectives which emerged during the research. Apart from the components of the erotic capital proposed by Hakim, in my own research it was identified other essential elements of erotic capital such as: self-confidence, intelligence, sense of humor, love or ability to adapt to new situations. This research was an exploratory one, being the basis of future research.

Keywords: erotic capital, social mobility, beauty, sexuality, femininity, social capital, human capital.

---

¹ Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București, ROMÂNIA. E-mail: corina-ioana.benga@drd.snsa.ro.

Introducere

Teoria capitalului erotic am descoperit-o cu câțiva ani în urmă atunci când am citit lucrarea cercetătoarei britanice Catherine Hakim, *Puterea capitalului erotic*. Aceasta a plecat de la paradigma tipurilor de capital a lui Pierre Bourdieu, o temă de interes pentru mine, motiv pentru care am dorit să cercetez subiectul. Tema capitalului erotic este una recentă și mai puțin cunoscută pentru spațiul românesc. Pentru prima dată conceptul de capital erotic a fost utilizat în anul 2008 de către Adam Isaiah Green (sociolog și profesor la Universitatea din Toronto). Totodată, această temă a mai fost abordată și de alți cercetători care au utilizat diverse concepte cum ar fi: capital sexual, capital de frumusețe, capital estetic sau capital feminin („girl capital”), așa cum o să vedem pe parcurs.

Mai mult, cercetarea sexualității în perspectiva unei paradigme științifice a luat amploare în mod semnificativ odată cu secolul XX. De altfel, cercetarea științifică a sexualității a fost marcată inițial de puternice prohibiții. Deși sexualitatea umană este obiect de studiu astăzi pentru mai multe științe, primele demersuri au fost relativ timide și au apărut abia la mijlocul secolului al XIX-lea. Perspectiva inițială a fost însă mai degrabă medicală. Henry Havelock Ellis a fost cel care în 1897 a publicat prima lucrare dedicată cercetării sexualității, *Studii de psihologie a sexului* o lucrare în șapte volume care până în 1935 a fost interzisă publicului larg, fiind destinată doar medicilor (Bulai, 2009).

Preocuparea majoră asupra sexualității și, implicit, înțelegerea consecințelor controlului social al acesteia s-a produs doar odată cu apariția lucrărilor lui Freud și cu nașterea psihanalizei. Ulterior, cercetările din sociologie și antropologie au pus accentul în și mai mare măsură pe rolul factorilor sociali și pe diferențele culturale în manifestarea acesteia.

Spre deosebire de sexualitatea specifică restului animalelor, cea umană nu are prioritar o funcție biologică, ci una socială. Relațiile sexuale detașându-se de scopul lor biologic, au adesea la bază *plăcerea fără scopul procreării*. Instinctele sexuale în cazul omului sunt controlate social și nu fizic ca în cazul celorlalte animale. Mai mult, chiar și stimularea sexuală (biologică în natura sa) are la om o dimensiune socială. Prin urmare, normativitatea nu asigură doar controlul social al sexualității, ci și stimularea ei prin gestiunea expunerii corpului și prin regimul normativ al vestimentației. Din acest motiv putem considera capitalul erotic un rezultat al modului în care societatea controlează și deopotrivă stimulează sexualitatea.

Studiul lui Hakim face apel la teoria formelor de capital a lui Bourdieu, iar conceptul ei e a propus inițial într-un articol publicat în 2010. Un an mai târziu, ea publica o lucrare mai amplă, *Puterea capitalului erotic*, în care își dezvoltă teoria. În esență autoarea a adăugat la cele trei tipuri clasice de capital – social, economic și cultural – o a patra formă, cel erotic. Teoria lui Hakim s-a bazat pe o serie de cercetări pe care ea le-a realizat timp de mai mulți ani privind statutul

femeilor pe piața muncii analizând totodată mecanismul de funcționare al relațiilor de gen. Desigur, este o abordare empirică de apreciat, dar poate la fel de bine să fie considerată și restrictivă, prin natura particulară pe care o au cercetările sale strâns legate exclusiv de piața muncii, în condițiile în care interpretările propuse de ea exced această sferă. În continuare voi prezenta elementele centrale ale teoriei capitalului erotic în accepțiunea lui Hakim și abordările altor autori cu privire la această tematică, urmând apoi să detaliez propriul demers de cercetare asupra subiectului.

Delimitări conceptuale

Conceptul de capital erotic a fost utilizat în literatura de specialitate pentru prima dată de către sociologul Adam Isaiah Green. În articolul său publicat în 2008 – *The Social Organization of Desire: The Sexual Fields Approach* – Green definește capitalul erotic ca fiind *suma atributelor cantitative și calitative pe care un individ le posedă, attribute care produc un răspuns erotic din partea celorlalți* (p.29).

Interesul pentru capitalul erotic îl regăsim și în studiile altor cercetători care au utilizat concepte similare precum: capital corporal (Wacquant, 1995), capital fizic (Shilling, 1993), capital estetic (Anderson *et al.*, 2010) sau capital feminin/*girl capital* (Mears, 2015, 2020). Toate aceste abordări (inclusiv cea a lui Hakim) au în comun ideea potrivit căreia această formă de capital – indiferent de cum o numim – reprezintă o resursă pe care o pot avea indivizii (de aici opțiunea pentru termenul capital), ea putând să se concretizeze în beneficii materiale sau simbolice precum: câștiguri materiale, status social ridicat, oportunități relaționale etc. În al doilea rând, un alt punct comun important între autorii menționați este dat de caracterul social pe care îl implică capitalul erotic „*capitalul erotic aparține domeniului sociabilității: este lucrat, administrat, implementat (...), implică de asemenea, cunoștințe și tehnici, cum ar fi postură corporală, gesturi, aspect*” (Marti, 2015). Cu alte cuvinte, putem spune că această formă de capital este *expresia* corpului în relațiile cu alterii, iar interesul pentru corp a fost prezent dintotdeauna. De la medici, biologi, sexologi, istorici, artiști, filosofi până la psihologi și sociologi, corpul a fost punctul central al multor studii. O abordare socială a corpului o regăsim și la Goffman în lucrarea *Viața cotidiană ca spectacol* unde este prezentată legătura dintre corp (pus în valoare de individ) și societate care impune un anumit tip de comportament, un management al prezentării sociale a sinelui. În perspectiva sociologiei corpului, acesta este definit de regulă ca „*interfața dintre individ și ceilalți, care în ansamblu constituie societatea: acest raport se definește și prin intermediul spațiului individual care interferează cu spațiul celorlalți*” (Grünberg, 2010).

Așa cum putem observa, problematica capitalului erotic (sub diferite denumiri) a fost studiată de-a lungul timpului de mulți cercetători, iar Hakim a creat propria

teorie a capitalului erotic pe baza unor cercetări existente anterior. Autoarea britanică a fost însă prima care a enumerat componentele capitalului erotic și a prezentat un model teoretic detaliat de analiză a modului de funcționare al acestuia, chiar dacă, așa cum o să arăt, modelul poate fi privit cu suficiente rezerve. Prin urmare, scopul demersului meu de cercetare a fost inclusiv acela de a analiza empiric posibilele limite ale modelului.

Prin sintagma *capital erotic* Catherine Hakim se referă la: „o combinație oarecum nedefinită, dar extrem de importantă, între frumusețe, senzualitate, arta autoprezentării și abilități sociale – o combinație între farmecul fizic și cel social, datorită căreia unii oameni reușesc fără nicio dificultate să-i atragă pe cei din jur, în special pe membrii sexului opus” (Hakim, 2014). La fel ca alți autori care tratează conceptul de capital (Beker, 1975; Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putman, 1994) ca fiind totalitatea resurselor dobândite într-o anumită sferă socială, resurse ce influențează mobilitatea socială ascendentă, și Hakim consideră că și capitalul erotic permite în egală măsură mobilitatea socială (ascendentă). Mai mult, la fel ca celelalte forme de capital care se intercondiționează reciproc, și cel erotic are o astfel de capacitate, el putând aduce beneficii în dobândirea celorlalte forme de capital și, desigur, el depinzând la rândul lui de acestea.

Atât timp cât există un izomorfism structural pentru Hakim între toate aceste forme de capital și o intercorelare sistematică a lor în modul în care ele funcționează ca factori ai mobilității sociale, o să insist asupra modului în care cele trei forme clasice ale capitalului la Bourdieu sunt intercorelate pentru Hakim cu capitalul erotic, cu mențiunea că unele teze sunt expres formulate de Hakim, altele sunt doar subînțelese în teoria sa.

Forma de capital care are legătura cea mai directă cu capitalul erotic pentru Hakim este capitalul economic. Așa cum pentru Bourdieu oamenii cu resurse financiare mari au șanse mai mari de a investi mai mult în educația lor sau a copiilor lor sau de a cumpăra orice fel de bunuri materiale sau simbolice, Hakim consideră, în aceeași logică argumentativă, că același capital economic ne permite să achiziționăm o mare parte din elementele capitalului erotic precum: articole vestimentare, accesorii (genți, pantofi, bijuterii), proceduri la saloanele de înfrumusețare, creme, proceduri medicale cu rol estetic etc.

Celelalte două forme de capital pe care le trece în revistă Hakim din perspectiva interacțiunilor lor cu capitalul erotic sunt capitalul cultural și capitalul social. Primul dintre ele este format la Bourdieu atât din educație, pregătire și experiență profesională – elemente utilizate în primul rând în vederea obținerii unor venituri financiare – cât și din cunoștințe culturale și artefacte, în timp ce capitalul social se referă la totalitatea relațiilor pe care cineva le are cu ceilalți indivizi, relații care conduc la conexiuni utile. Hakim nu insistă în mod deosebit asupra relației dintre capitalul erotic și capitalul cultural, acesta fiind, așa cum vom vedea în continuare, o limită importantă a abordării sale, prin excluderea indirectă a aspectelor culturale din cadrul capitalului erotic. Ea pune însă accentul pe relația dintre capitalul erotic

și capitalul social, cel erotic fiind un generator al capitalului social, iar capitalul social oferind la rândul său oportunități financiare, dar și de relaționare, relaționare care mărește atractivitatea atât privat cât și public. Cu alte cuvinte, deținerea de capital erotic ne ajută să ne creștem și capitalul social.

Trebuie să menționez totuși că Hakim amintește faptul că Bourdieu include într-o manieră indirectă și capitalul erotic în modelul său nefolosind însă o astfel de sintagmă. Tocmai în cadrul capitalului cultural, el consideră că au un rol important elemente precum bunele maniere – element caracteristic claselor sociale înalte în viziunea sa – sau frumusețea unui trup bronzat care poate fi asociat cu vacanțe scumpe (Hakim, 2014). Din nefericire, Hakim nu a insistat suficient asupra acestei componente și în demersul meu a reieșit ca fiind mai importantă relația dintre capitalul erotic și cel cultural decât relațiile cu celelalte forme de capital. Evident, acest aspect nu este o dovadă în sine a unei ierarhii anume, ci premisa unor studii viitoare care pot întări și nuanța aceste relații.

Capitalul erotic la Hakim

Deși la prima vedere capitalul erotic pare determinat de caracteristici personale, pentru Hakim el are o dimensiune aproape integral socială. Sintetizez în continuare componentele capitalul erotic din perspectiva lui Hakim pentru o înțelegere mai amplă asupra conceptului și pentru a crea o imagine mai clară asupra bazei cercetării exploratorii derulate.

Frumusețea fizică, aparent un atribut biologic, este de fapt unul dobândit pe parcursul vieții. „*O alură elegantă, ținuta vestimentară potrivită și o coafură inspirată pot conferi individului o înfățișare complet nouă*” (Hakim, 2014), înfățișare care atrage și pe care o poți schimba ori de câte ori vrei pentru că nu este ceva cu care te naști. În opinia mea, aceste considerente nu se bazează pe o analiză foarte sofisticată, ele fiind destul de intuitive. Cred că mai important este să luăm în calcul că standardele de frumusețe au întotdeauna o condiționare culturală și istorică.

Senzualitatea „*angrenează personalitatea și stilul unei persoane, feminitatea sau masculinitatea, felul de a fi sau talentul de a interacționa pe plan social*” (Hakim, 2014). Autoarea atrage atenția asupra faptului că senzualitatea nu este același lucru cu frumusețea. Frumusețea presupune trăsături ale corpului atrăgătoare, trăsături care sunt statice, în timp ce senzualitatea se remarcă prin felul în care ne mișcăm, vorbim și ne comportăm.

Aspectul social este format din: „*farmec, șarm, abilități sociale, capacitatea de a te face atrăgător, de a-i face pe oameni să se simtă în largul lor atunci când sunt în preajma ta, să fie fericiți, să-ți caute compania*” (Hakim, 2014). Este evident că această componentă este exclusiv contextuală fiind un construct social

dependent de un anumit model cultural. Reținem că dimensiunea socială în cazul aspectului social este mai importantă decât în cazul frumuseții sau senzualității.

Pofta de viață este o combinație între sănătatea fizică, „energia” transmisă celor din jur și jovialitate. Oamenii cu simțul umorului și „plini de viață”, afirmă Hakim, sunt precum un magnet pentru cei din jurul lor. În majoritatea culturilor, de regulă vedetele, actorii, sportivii și în general cei cu simțul umorului au avut și au o apreciere deosebită din partea semenilor lor. Sunt oamenii care transmit stări pozitive celor din jur.

Prezentarea socială se referă la „*stilul vestimentar, machiaj, parfum, bijuterii sau alte podoabe, coafură și accesoriile alese de oameni ca să-și promoveze statutul social și stilul personal*” (Hakim, 2014). Studiile amintite de autoare arată că persoanele „la modă” – cele care acordă importanță aspectului vestimentar – sunt mult mai bine văzute de cei din jur decât persoanele care nu au o preocupare față de felul în care se îmbracă.

Sexualitatea reprezintă în acest caz „*competența sexuală, energia, imaginația erotică, spiritul ludic și orice alte caracteristici care ne ajută să ne satisfacem sexual partenerii*” (Hakim, 2014). Această componentă a fost lăsată la sfârșit pentru că ea este evidențiabilă pentru Hakim doar în relațiile intime în timp ce celelalte cinci aparțin prioritar sferei publice.

În afara acestor componente, Hakim mai adaugă o componentă secundară: **fertilitatea**, aceasta putând fi considerată un „ingredient” al capitalului erotic feminin, dat fiindcă acesta a fost și este considerată quasiunanim „un dar” al femeilor. Autoarea precizează că în trecut fertilitatea era o caracteristică extrem de valoroasă în cele mai multe societăți¹. Nu voi pune accentul pe această componentă pentru că în această fază a studiului exploratoriu nu pot afirma că femeile, prin prisma fertilității, dețin mai mult capital erotic decât bărbații sau că această caracteristică, indiscutabilă istoric, funcționează și astăzi la fel.

O parte din considerentele lui Hakim sunt totuși problematice. Analizând componentele enumerate până acum remarcăm mai întâi o linie de demarcație discutabilă între aspectul social și prezentarea socială, componente care la prima vedere par sinonime. În abordarea autoarei diferența dintre cele două este dată de „imortalitate”. Astfel, prezentarea socială este ceea ce putem observa chiar și într-o fotografie fiind vorba de elementele statice, pe când aspectul social ține mai mult de aspectele ce țin de dinamismul unei persoane, elementele pe care le putem observa în comportamente. Datorită faptului că oamenii cu greu pot face o distincție clară între aspectul social și prezentarea socială, în studiul meu am ales să unesc aceste două componente într-una singură. În plus, în viața socială contează de fapt foarte puțin o astfel de distincție, pentru foarte multe persoane cele două accepțiuni fiind considerate identice. Imaginea celorlalți are în vedere în practică atât aspectele fizice, statice, cât și elementele dinamice de la nivelul comportamentului și rareori în raportarea la Alții simțim nevoia unor astfel de diferențieri, ceea ce nu e cazul în raportul dintre frumusețe și senzualitate spre exemplu.

Un alt aspect problematic este dat de lansarea de către Hakim a ideii că de regulă persoanele tinere dispun de mai multă senzualitate, pentru că odată cu trecerea timpului această trăsătură se estompează. Consider că afirmația lui Hakim este problematică și necesită analize empirice suplimentare. Una dintre ipotezele mele, diferită de abordarea lui Hakim, este aceea că timpul influențează negativ senzualitatea doar împreună cu prezența altor elemente precum boala, izolarea socială sau vârsta extrem de înaintată care presupun pierderea sau diminuarea severă a unor funcții biologice. Ipoteza mea este consonantă cu abordarea lui Adam Green care, într-un articol din 2013, critica afirmația lui Hakim cu privire la pierderea capitalului erotic odată cu trecere vârstei, argumentul fiind acela că, pentru o mare parte din indivizi, acumularea de experiență este un factor care conduce mai degrabă la creșterea senzualității. Experiența, scrie cercetătorul, ne face să știm mai bine cum să ne comportăm, cum să ne punem în valoare calitățile, să ne cunoaștem mai bine.

Totodată, în lucrarea sa, Hakim face mai multe afirmații considerate controversate sau problematice care au adus o serie de critici asupra teoriei sale, făcându-se de fapt în multe situații o confuzie între teoria capitalului erotic și teoria deficitului sexual masculin, ambele, este drept, fiind prezentate în aceeași lucrare. Mă voi referi la două exemple în acest sens cu conotații însă mai degrabă politice (din partea lui Hakim sau a unora dintre criticii ei). Este vorba de atacul autoarei asupra feministelor pe care le vede ca principale vinovate pentru faptul că femeile nu valorifică la maximum capitalul lor erotic, ceea ce este discutabil, cel puțin pentru că ar presupune că acestea ar avea o putere extraordinară asupra publicului. Putem, în opinia mea, să nu fim de acord în totalitate cu teoriile feministe, dar nici nu vom acorda prioritate exclusivă capitalului erotic – care prezintă riscul de a susține reprezentarea femeilor doar prin aspectele lor fizice sau doar din perspectivă estetică. Succesul social și profesional nu se rezumă doar la această resursă estetizată, ci trebuie privit în corelație și cu alte caracteristici, așa cum o să arăt în analiza mea. Totodată subliniez și faptul că nu trebuie să uităm că acest capital erotic nu are doar anumite beneficii, ci și costuri, așa cum voi prezenta pe larg pe parcursul articolului.

A doua teză controversată este cea conform căreia bărbații vor mai mult sex decât femeile (de aici apărând deficitul sexual masculin numit de Hakim) care nu este argumentată în niciun fel, măcar din perspectivă biologiei sau a etologiei. Mai mult, abordarea autoarei este una exclusiv socială, iar sexualitatea ca atare este în propriul său model o caracteristică secundară și mai degrabă privată (pentru critica asupra teoriei lui Hakim a se vedea Green, 2013 sau o recenzie a cărții realizată de Warhurst, 2012).

Cu toate limitele amintite, meritul lucrării lui Hakim este unul major: ea este primul autor care detaliază dintr-o perspectivă sociologică **componentele** capitalului erotic, motiv pentru care consider că teoria sa merită explorată și rafinată pe baza unor studii mai extinse.

Studiul componentelor capitalului erotic

Chiar dacă studiul științific al capitalului erotic a debutat relativ recent, componentele capitalului erotic au constituit preocupări frecvente în spațiul public. A fost vorba în primul rând de reglementarea normativă a comportamentelor în spațiul public, norme care priveau în special persoanele din înalta societate. Normele de conduită, cele de prezentare sau ale ritualurilor publice de relaționare au constituit permanent preocupări specifice ale unor categorii sociale foarte bine delimitate. Astfel de preocupări, deși diferite în conținut, sunt prezente în toate epocile istorice, inclusiv în prezent. Modelele de conduită sunt promovate astăzi, inclusiv în mass-media tradițională și în online și se adresează în primul rând persoanelor care activează în sfera publică (Carter, Steiner, & Allan, 2019; Marti, 2015). Acesta a fost unul dintre motivele pentru care am ales ca participanți la cercetarea mea personalități care au largă deschidere la sfera publică.

Așa cum am menționat, există însă și abordări științifice care nu sunt legate direct de capitalul erotic, dar care sunt relevante pentru analiza anumitor componente ale acestuia. Pot fi menționate în acest sens cu titlu ilustrativ lucrări din sociologia modei (Duduciuc, 2012), sociologia și antropologia corpului (Grünberg, 2010; Corbin *et al.*, 2008; Le Breton, 2002), studiile sociologice asupra feminității și masculinității (Bourdieu, 2017) sau lucrările despre sexualitate (Foucault 1995, 2005). Toate aceste abordări oferă perspective particulare de analiză a componentelor capitalului erotic, deși fiecare în parte are obiective specifice. De altfel Hakim se bazează pe multe din ideile lansate în aceste abordări, diferența fiind aceea că ea le reunește într-o teorie a capitalului erotic.

Trebuie să insist asupra faptului că abordările științifice privind diferitele componente ale capitalului erotic au fost însoțite permanent și de preocupări exterioare cercetării științifice, legate în special de practicarea anumitor profesii sau de codurile de conduită sau bune maniere promovate în societate. Societățile au creat profesii și profesioniști care au gestionat și au aplicat „rețete” de manevrare a capitalului erotic, existând în orice societate experți în construcția și manipularea acestui capital (experți în modă, cosmetică, medici esteticieni etc.). Poate una dintre cele mai vechi astfel de „rețete” pe care o găsim în spațiul românesc este un manual de sfaturi pentru femei apărut în timpul regimului comunist, în anii 1980. Autoarea, Constanța Popovici, le transmitea cititoarelor că este absolut normal ca toate femeile să își dorească să fie frumoase: *„Fiecare femeie vrea să fie frumoasă! Aceasta este caracteristica femeilor adevărate, neinfluențate de unele tendințe de masculinizare pe care le întâlnim uneori în modă. Feminitatea trebuie să apropie – nu să respingă – și ca să atragă nu trebuie să ascundă mult, dar nici să se descopere ostentativ!”* (Popovici, 1980).

Metodologia cercetării

Mi-am propus să analizez empiric componentele capitalului erotic pe două direcții. Prima este dată de studiul procesului de construcție a capitalului erotic, iar cea de-a doua direcție se concentrează în jurul beneficiilor și costurilor capitalului erotic. Fiind un studiu exploratoriu, m-am concentrat doar asupra capitalului erotic feminin pentru care existau cele mai multe analize la Hakim fără a asuma teza că această formă de capital este deținută doar de către femei.

Am ales metoda interviului pentru că era cea mai relevantă pentru a ajunge la nivelul de profunzime cerut de analiza mecanismului de funcționare socială a capitalului erotic. Am apelat la un număr de participanți relativ omogen selectați – în special din punct de vedere al profesiei – tocmai pentru că, în această fază a studiului, diferențele foarte mari m-ar fi făcut să ajung greu la concluzii valide, dată fiind natura exploratorie a studiului pe care l-am realizat. Astfel, am apelat în special la actori și actrițe, persoane care, prin natura meseriei, se preocupă în mod deosebit de cel puțin o parte a componentelor capitalului erotic. Este vorba de persoane care sunt interesate inclusiv profesional de modul în care se prezintă în spațiul public și care, prin natura profesiilor au totodată un nivel reflexiv înalt asupra acestor preocupări. Doi dintre respondenți au avut un statut special, dar nu foarte diferit, este vorba de un profesor de actorie (tot cu expertiză de teatru și film) și o respondentă care a avut o activitate publică importantă în mass-media și fostă purtătoare de cuvânt a Guvernului, având o experiență, diferită, dar tot profesională, în domeniul managementului imaginii publice. Am dorit să realizez numai interviuri față-în-față, fără să le combin cu interviuri on-line, ținând cont de natura subiectului abordat. Pentru această etapă exploratorie m-am oprit asupra a nouă interviuri, toate realizate față-în-față. Menționez că au mai avut loc și alte discuții, cu alte persoane, însă mult prea generale pentru a putea să le iau în calcul în analiza datelor.

În demersul de cercetare am urmărit ca obiectiv general explorarea tezelor privind capitalul erotic lansate în teoria lui Hakim (cu accent pe identificarea mecanismelor și a instrumentelor de construcție a capitalului erotic). Totodată, am avut și două obiective secundare:

a) Identificarea modului în care timpul influențează pozitiv sau negativ capitalul erotic;

b) Identificarea beneficiilor și a costurilor pe care le aduce capitalul erotic.

Deși m-am centrat pe capitalul erotic feminin, am ajuns să identific în urma interviurilor și o serie de aspecte de tip relațional care ar putea să existe între capitalul erotic feminin și cel masculin. Acest obiectiv nu a fost formulat ca atare inițial, dar pe parcurs, odată cu primele interviuri, am ținut cont de acest aspect încercând să aflu mai degrabă relația dintre capitalul erotic feminin și cel masculin.

În cadrul cercetării calitative au fost realizate un număr de nouă interviuri, trei bărbați și șase femei, în perioada octombrie-noiembrie 2020 și februarie-martie

2021. Pentru că o parte dintre respondenți mi-au solicitat să nu le fac public numele, voi oferi doar câteva informații despre profesiile acestora în tabelul de mai jos.

Tabel 1. Informații despre respondenți

Nr. crt.	Nume	Gen	Vârstă	Profesie
1	C.V. ²	masculin	26 ani	actor de teatru
2	H.M.	masculin	69 ani	profesor de actorie
3	M.C.	masculin	54 ani	actor de teatru și film
4	A.A.	feminin	38 ani	fostă moderatoare TV, jurnalistă și fostă purtătoare de cuvânt a Guvernului
5	F.Ț.	feminin	41 ani	actriță de teatru
6	R.I.	feminin	41 ani	actriță de teatru, film, radio și voce
7	A.G.	feminin	27 ani	actriță de film și teatru
8	T.P.	feminin	45 ani	actriță de teatru, film, televiziune, radio și voce
9	N.C.	feminin	45 ani	actriță de film și teatru

Analiza datelor³

Voi prezenta în continuare datele rezultate din cercetarea realizată, pe cele două direcții anunțate. Este vorba despre procesul de construcție a capitalului erotic și, respectiv, beneficiile și costurile acestei forme de capital.

Procesul de construcție a capitalului erotic

Capitalul erotic. O construcție socială

Capitalul erotic are majoritar componente care țin foarte puțin sau chiar deloc de caracteristici pe care o persoană le are de la naștere. Cu toate acestea există componente, precum frumusețea, unde teza construcției sociale este diluată de acceptarea largă în societate a ideii că frumusețea este ceva înăscut, un dat biologic.

Încă de la primele întrebări din interviuri a reieșit că persoanele intervievate au pus un accent deosebit pe elementele ce țin de dimensiunea socială, chiar dacă țineau cont și de elementele fizice. Respondenții au sugerat o relație care poate merge în orice direcție: chiar și atunci când există o bază nativă pentru un aspect frumos al copilului/tânărului, el/ea poate să devină mai puțin frumos/frumoasă pe parcursul vieții sau poate să devină și mai frumos/frumoasă. Spre exemplu, unul dintre actori a declarat că: „o fată frumoasă când e mică poate să nu mai fie

frumoasă când e mare, dar asta din cauza mentalității. Adică depinde de ea dacă rămâne frumoasă. Nu fizic e important, ci dacă gândește frumos atunci și ea este frumoasă” (C.V., bărbat, 26 ani).

Mai mult decât atât am primit și răspunsuri care s-au concentrat asupra cauzelor pentru care cineva poate să își piardă frumusețea cu referința la o persoană tânără. În general aceste cauze gravitează în jurul neîncrederii în sine, a neputinței, a incapacității în a face față în anumite situații: *„cu alte cuvinte dacă o femeie este pesimistă și nu mai are energie, nu mai transmite încredere în ea și în ceea ce face, își pierde frumusețea”* (C.V., bărbat, 26 ani).

În special respondentele femei au subliniat și caracterul relativ al frumuseții, nu doar în ideea de pierdere-câștig, ci și în ideea de dependență a frumuseții de criterii particulare legate de individ sau de comunitatea din care face parte: *„frumusețea e ce percepem noi și cum te înțelegi tu pe tine”* (R.I., femeie, 41 ani). Observăm că frumusețea nu este ceva general valabil. O femeie poate fi considerată urâtă potrivit unor standarde sau de o majoritate, dar ea poate avea ceva diferit, special, având *„...o prezență care impune”* (R.I., femeie, 41 ani).

Am întâlnit însă și respondenți care, fără să le menționez termenul de construcție, au ales să descrie frumusețea ca un construct folosind chiar acest termen. Un actor important al scenei Teatrului Național a declarat: *„Totul pe lumea asta este un construct. Toate calitățile și defectele pe care le avem sunt un construct. Și în permanență o comparație. Compar trăsăturile unei femei cu trăsăturile alteia și așa pot spune că prima este mai frumoasă sau nu”* (M.C., bărbat, 54 ani). Trebuie să menționez totuși că ideea de construct poate fi legată în cazul actorilor de ideea de construcție a personajelor dramatice și, probabil, familiaritatea cu ideea de construct care a apărut și la alți respondenți clar formulată, a apărut pentru că personajele din teatru și film, prin natura lor, sunt construcții. Chiar dacă ei nu mi-au sugerat legătura cu personajele, ci au vorbit de viața lor reală, cred că există totuși o abatere în răspunsuri pe care am ținut să o subliniez ca atare.

O perspectivă similară au avut-o și alte respondente care au pus accentul pe relația organică dintre elementele considerate înnăscute și elementele adăugate prin educație și prin experiențele individuale. Mai mult, ele au subliniat ideea de construcție care este permanentă, prezentă pe toată durata vieții, sugerând chiar faptul că putem vorbi de un capital care crește în timp. Această teză este contrară teoriei lui Hakim care a văzut vârsta mai degrabă ca un factor care acționează negativ în orice condiții asupra capitalului erotic. Teza acumulării capitalului erotic este de exemplu ilustrată de actrița A.G. (27 ani): *„frumusețea este ceva cu care te naști, este o educație pe care o primești în copilărie, este un construct apoi pe tot parcursul vieții”*. Subliniez că toate persoanele intervievate au pus accentul pe ideea de *„punct de apogeu al atractivității”* la maturitate, atunci când reușim să acumulăm experiență.

Argumentele pentru care respondentele mele au insistat asupra acestor aspecte sunt legate de faptul că atribute precum senzualitatea și atractivitatea au tendința de

a crește odată cu vârsta și de a ajunge la un nivel optim odată cu maturitatea, datorită experienței individuale (și am spune și sociale totodată) care este cumulativă, iar cu trecerea timpului experiențele noastre devin tot mai reflexive. Persoanele intervievate au menționat însă și faptul că acumularea prolifică în timp a capitalului erotic (concept utilizat pentru a surprinde pe scurt toate componentele sale) ține și de nivelul înalt de autocunoaștere și autoapreciere.

Spre deosebire de abordarea lui Hakim, am remarcat și alte tipuri de sintagme care au jucat un rol esențial în decriptarea componentelor capitalului erotic precum: **iubirea de sine, cunoașterea de sine și încrederea în sine**. Pentru majoritatea respondentelor, dar și a respondenților, aceste elemente reprezintă ingrediente esențiale în cultivarea frumuseții, a atractivității/senzualității. În opinia atât a bărbaților, cât și a femeilor a apărut ideea că o femeie nu poate să fie atrăgătoare dacă nu se cunoaște pe sine. Iar acest lucru se poate dobândi doar la maturitate. Spre exemplu R.I. (femeie, 41 ani) a declarat: „*la maturitate frumusețea este legată de educație, de maniere, de lucruri care țin de psihic, de atitudine, de comportament*”. Această idee consider însă că merită o atenție deosebită în studiile viitoare care vor pune accentul și pe capitalul erotic masculin. În acest moment, pentru că s-a identificat în cazul femeilor o legătură direct proporțională între atractivitate și cunoașterea de sine, pare că se pune de fapt o presiune suplimentară pe acestea comparativ cu bărbații, ceea ce reflectă norme de gen inegale. Prin urmare, apare întrebarea: în ce măsură apare sau nu această presiune a cunoașterii de sine și în cazul bărbaților cu capital erotic?

Cu toate acestea, o concluzie în consonanță cu teoria lui Hakim este dată de ideea de construct, însă așa cum am arătat mai sus, frumusețea unei persoane, atractivitatea acesteia este mult mai mult un construct decât un dat cu care ne naștem, toți respondenții mei punând accent pe ceea ce construim pe parcursul vieții. Trebuie să subliniez însă că atât respondentele, cât și respondenții au accentuat în mod special o caracteristică esențială a persoanelor atrăgătoare, componentă pe care Hakim nu a menționat-o în teoria sa. Este vorba despre încrederea în sine.

Dacă acceptăm teza construcției sociale a capitalului erotic atunci este necesar să radiografiem mecanismele prin care acest capital este construit.

Funcționarea capitalului erotic și analiza componentelor sale

Unul dintre obiectivele studiului a fost de a identifica mecanismul și instrumentele necesare construcției capitalului erotic. În continuare voi sublinia elementele definitorii ale capitalului erotic identificate de participanții la cercetare.

Elementul central în jurul căruia au gravitat toate discuțiile legate de componentele capitalului erotic a fost ideea de **încredere în sine**. Chiar dacă au fost formulări care au fost tangențiale, precum *iubire de sine și cunoaștere de sine*, elementul primordial care determină autopercepția capitalului erotic, dar și identificarea acestuia la ceilalți, este încrederea în propria persoană. Alături de

acest rol central al încrederii, au mai fost prezente și alte atribute care au vizat: **cumpătarea și ideea de măsură** în comportamentele și interacțiunile oamenilor, apărând sintagme precum „*simplitate*” sau „*modestie*” în definirea capitalului erotic (atractivitate generic numită de către participanți), dar și elemente care țin de ideea de **grijă față de corp** atât din punct de vedere vestimentar – termenul de „*eleganță*” fiind unul important în definirea atractivității – la fel și ideea de grijă propriu-zisă față de propriul corp și propria personalitate. Participanții au folosit sintagme precum: „*o femeie trebuie să nu uite niciodată că modestia, simplitatea și eleganța sunt câteva elemente fundamentale. Apoi trebuie să aibă multă grijă de ea. Să se îngrijească de ea, de mintea ei, de inteligența ei, de cultura ei*” (M.C., bărbat, 54 ani). De fapt, toate participantele, atunci când s-au raportat la propria atractivitate și la propriul istoric al preocupărilor lor pentru modul în care arată, au enumerat elemente consonante cu sintagmele amintite: „*am ținut cont întotdeauna să fiu delicată și îngrijită*” (A.G., femeie, 27 ani) sau „*am pus accent pe disponibilitatea de a asculta, să fiu atentă la cei din jur și să mă îngrijesc din toate punctele de vedere*” (F.T., femeie, 41 ani).

Un aspect important asupra căruia insist este **raportul dintre dimensiunea internă și cea externă** a atractivității. Majoritatea respondentelor, inclusiv în cazul bărbaților, au ținut să insiste asupra dimensiunii prioritar interne pe care o are oricare dintre componentele capitalului erotic. Polaritatea interior-exterior a apărut ca atare la toți participanții, iar în unele cazuri opțiunea a fost chiar radical în favoarea factorilor interni: „*o femeie trebuie să fie frumoasă în interior, nu la exterior*”, a declarat pe de-o parte T.P. (femeie, 45 ani), iar A.G. (femeie, 27 ani) subliniază că: „*O femeie trebuie să fie gingașă, pozitivă, zâmbitoare și înțeleaptă. Mintea și sufletul sunt aspectele de care o femeie ar trebui să aibă grijă să fie mereu în creștere*”.

O altă componentă a capitalului erotic care a fost menționată frecvent de către respondenți a fost ideea de țel, de obiective, de aspirații pe care o femeie atractivă trebuie să le aibă, acestea fiind atribute ale capitalului erotic poate mai puțin așteptate. Cuvântul-cheie care a apărut în mai multe interviuri a fost cel de **aspirații**, aspirații care trebuie să ocupe un loc central în activitatea unei femei: „*pentru mine o femeie atrăgătoare înseamnă o femeie care are un țel, care are pentru ce să se lupte în viață, o femeie care gândește frumos*” (C.V., bărbat, 26 ani).

Prin urmare, persoanele intervievate au asociat atractivitatea și cu alte aspecte față de teoria lui Hakim precum: încrederea în sine, educația pentru frumos, capacitatea de a avea echilibru, măsură *în orice* și prezența aspirațiilor.

*Beneficiile și costurile capitalului erotic**Beneficiile capitalului erotic*

Pentru Pierre Bourdieu achiziția oricărei forme de capital influențează mobilitatea socială într-o direcție ascendentă. Hakim a preluat această idee, considerând că și capitalul erotic permite același gen de ascensiune socială. Sintagma capital ne trimite într-adevăr la o astfel de evaluare și, implicit, creșterea capitalului de orice tip ar presupune obținerea de beneficii. Trebuie să menționez că interviurile mi-au oferit însă și o perspectivă diferită, aceea că, față de alte forme de capital, în mult mai mare măsură, capitalul erotic poate marca nu doar beneficii, ci și costuri. Prin urmare, în această secțiune voi analiza beneficiile și costurile capitalului erotic, menționând că aici paralela cu teoria formelor de capital a lui Bourdieu este doar parțială. Costurile capitalului erotic, în aprecierea participanților mei, nu doar că există, dar sunt comparabile cu beneficiile.

Absolut toți participanții au putut să enumere cel puțin câteva avantaje pe care o femeie cu capital erotic le poate avea. Aceste avantaje se pot clasifica în două tipuri: avantaje în zona profesională și în zona relațională (a capitalului social) ca factor care poate mări celelalte forme de capital.

Un beneficiu menționat de toți respondenții bărbați și doar de o singură respondentă este **puterea**. Pentru aceștia, atractivitatea este în strânsă legătură cu acest beneficiu: „o femeie atractivă face ce vrea cu oricine. O femeie încrezătoare în sine face tot ce își propune” (C.V., bărbat, 26 ani) sau „Nu poți să stai nemișcat la ceva frumos, energic, inteligent. Femeia frumoasă aduce și război și pace pe lume” (M.C., bărbat, 54 ani).

Am menționat la caracteristicile capitalului erotic legătura acestuia cu energia, entuziasmul, încrederea în sine, dar, atunci când interviurile mele s-au centrat pe tema beneficiilor atractivității, exact aceste „ingrediente” au fost considerate **rețeta succesului social** într-un raționament de tipul următor: „lumea e mai atentă la cineva frumos. Atât bărbații cât și femeile. Frumosul se impune mult mai ușor în relațiile sociale, ușile se deschid mult mai repede în jurul frumosului în general” (A.G., femeie, 27 ani). Menționez că în cazul relației dintre capitalul erotic și succesul social, în general, participantele au încercat să sublinieze, așa cum se observă în citatul anterior, faptul că această corelație este exact de același tip și în cazul bărbaților.

O perspectivă interesantă în radiografierea beneficiilor a adus-o actrița F.Ț. care a plecat de la distincția dintre beneficiile directe și cele indirecte, ea sugerând că beneficiile directe ale atractivității sunt minime. Beneficiile există doar într-o manieră indirectă datorită faptului că frumusețea este un simplu declanșator al unor reacții ale Alterilor care furnizează un feed-back pozitiv, acesta generând la rândul lui tonusul de care are nevoie o femeie pentru a ajunge la performanță, dar și o creștere a autoaprecierii și a încrederii în sine: „Poți să ai mici avantaje punctuale datorită farmecului personal, poți să ai mai multe uși deschise, să fii înconjurat de mai mulți oameni frumoși. Te simți tu mai bine, ești mai fericită

iar asta atrage o energie pozitivă” (F.T., femeie, 41 ani). Mecanismul este deci considerat ca fiind unul complex, în niciun caz direct.

Alături de beneficiile legate de zona profesională și de câștigurile materiale, capitalul erotic influențează pozitiv capitalul social în sensul că lărgeste orizontul relațiilor sociale. Este foarte important de menționat însă că în acest caz dimensiunea de gen nu este atât de importantă în opinia majorității participanților, femeii sau bărbați. Relația de influență poate exista și exclusiv între femei, o femeie atractivă reușind să își dezvolte relații și oportunități relaționale inclusiv cu alte femei, ea putând fi admirată și considerată model de alte femei, nu doar de către bărbați. Ofer un citat sugestiv în acest sens: „*O femeie atractivă atrage privirile fără doar și poate. Cu siguranță atunci când vorbește o ascuți și nu doar ca bărbat, ci și femeile o vor asculta pe alta atrăgătoare (...) Datorită faptului că am fost și sunt o femeie atrăgătoare am câștigat mulți prieteni în viață, am avut ceva uși deschise, am fost fericită*”, mărturisește T.P. (femeie, 45 ani).

Costurile capitalului erotic

Așa cum am precizat, unul dintre obiectivele cercetării a fost de a descoperi și dezavantajele pe care le are o persoană cu capitalul erotic, perspectivă care nu există în teoria lui Hakim. Autoarea pune accentul doar pe posibilele beneficii și amintește doar factori de reprimare ai capitalului erotic (de unde se pot subînțelege și câteva costuri, însă nu într-o manieră directă).

Costul principal al capitalului erotic este dat tocmai de mecanismul construcției sale. Cu alte cuvinte, pentru că atractivitatea este în primul rând o construcție, individuală și socială, acest demers în sine reprezintă un cost implicând **muncă, consum de energie, de timp și chiar un consum de capital economic**. Ofer un citat ilustrativ al actriței A.G. care afirmă că „*trebuie să fii atractivă, frumoasă oricând. Dacă vrei să fii frumoasă trebuie să muncești mult, să aloci timp pentru a investi în tine din toate punctele de vedere, să petreci timp alegând haine, pantofi, genți, bijuterii, creme, saloane și multe altele care costă bani mulți câteodată*” (femeie, 27 ani). Evident, aceste costuri menționate până acum sunt legate doar de una dintre componentele capitalului erotic, și anume frumusețea fizică. Din răspunsurile participante la studiu această investiție de resurse de timp, energie și bani în estetizarea imaginii este un cost raportându-ne la implicațiile de gen, femeile intervievate considerând că bărbații consumă mult mai puțin din aceste resurse pentru a arăta bine: „*pentru bărbați e mult mai simplu. Ei nu au nevoie de atât de multe accesorii, de atât de multe creme, nu își vopsesc părul, nu își dă nimeni seama dacă la două evenimente are aceeași cămașă că oricum seamănă mult între ele*” (A.G., femeie, 27 ani).

Subliniez însă că în toate interviurile realizate, participanții nu doar au admis, ci chiar au insistat asupra costurilor capitalului erotic. Un aspect interesant în acest sens, precizat ca atare de participante, este faptul că toate discuțiile cu mine pe aceste subiecte au avut un **caracter foarte privat**, chiar intim. Participantele mi-au

mărturisit că ele nu discută public astfel de subiecte, nici măcar cu apropiații (iar una dintre respondente mi-a mărturisit că nu poartă astfel de discuții nici măcar cu soțul) pentru că, în acest fel, „s-ar dubla costurile dacă acestea ar fi mărturisite”. Femeile încearcă de obicei să mascheze efectele negative resimțite de ele la nivel subiectiv. Analizând răspunsurile interviuatelelor cu privire la *ascunderea* costurilor reiese că o mărturisire a acestora le-ar face să se simtă vulnerabile în fața celor care le află astfel slăbiciunile. Pentru participante a fi atractivă înseamnă și a fi o femeie puternică, iar dezvăluirea suferinței ar însemna pentru acestea să își creeze o imagine de femeie slabă așa cum afirmă și actrița N.C. (45 ani): „ori sunt femeie puternică ori sunt femeie slabă? Expunerea suferinței întotdeauna atrage noi oportunități pentru ceilalți de a te face și mai mult să suferi. Lacrimile le ținem pentru noi dacă nu vrem amplificarea lor”.

Am descoperit în cercetare că aceste costuri sunt mai mari decât cele la care mă așteptasem. În mod paradoxal, tocmai femeile care par cele mai puternice sunt cele care suferă cel mai mult aceasta pentru că ele încearcă în mai mare măsură să ascundă costurile resimțite: „Oamenii le văd mereu cu zâmbetul pe buze, chiar arogante ar spune unii, dar de multe ori zâmbetul și aroganța sunt doar o modalitate de a masca toată suferința și toate lacrimile vărsate în privat din cauza răului oamenilor din jur care vine odată cu succesul” (N.C., femeie, 45 ani). Identificăm deci un cost social (ținând de interacțiunea cu ceilalți) pregnant. Aceste reacții sociale sunt profund legate inclusiv de modul în care funcționează social capitalul erotic. Pe de-o parte femeile pot fi estetizate de către alții prin acest capital erotic dorit și muncit, pe de altă parte femeile sunt parte a unor reacții de competiție genizate care marchează elementele negative ale capitalului. Astfel, un capital erotic ridicat poate aduce cu sine frecvent **suferința** personală: „femeile atractive plâng de regulă foarte mult. Nu ai cum să nu pui la suflet toate răutățile și injuriile din jur, chiar dacă unele bârfe sunt nefondate” (A.A., femeie, 38 ani). Așa cum declară respondenta, suferința este dată de unele comportamente sau reacții ale celor din jur și se referă la **gelozie, invidie și bârfă**. Indiscutabil conotațiile stereotipale negative din societate legate de „succesul femeilor atractive” au și ele un rol important. Prin urmare tot un cost pentru persoanele cu capital erotic, suplimentar celui anterior, este dat de **imaginea negativă** pe care unii oameni o au în raport cu o persoană frumoasă, atrăgătoare, dar mai ales de succes. De fapt, imaginea negativă creată de alții și „*bârfele nefondate*” sunt o interpretare (voit) eronată a capitalului erotic. Din exemplele de bârfe pe care respondentele mi le-au oferit reiese că suferința este dată de faptul că cei care creează bârfe reduc de regulă calitățile persoanei cu capital erotic doar la frumusețea fizică, nerecunoscând și alte atribute precum munca dintr-un anumit domeniu, capacitățile relaționale, energia sau inteligența celor cu capital erotic.

Subliniez un aspect important care reiese din analiza costurilor menționate de respondenți și care poate fi considerat mai degrabă o formă a unui **deficit de capital social**. Deținerea de capital erotic sporește orizontul relațiilor sociale, însă același capital erotic, prin consecințele negative pe care le are asupra imaginii unei

persoane (chiar pe baza unor „bârfe nefondate” așa cum a mărturisit A.A.), poate la fel de bine să restrângă cercul relațiilor sociale. Cu toate acestea, menționez însă că în cadrul interviurilor conceptul de bârfă a fost folosit ca având impact negativ numai atunci când, cu ajutorul bârfelor, sunt distribuite informații neadevărate sau când prin bârfe femeile sunt reduse doar la calitățile lor fizice. Nu trebuie să uităm însă că bârfa joacă un rol important în menținerea controlului social, astfel oamenii dezbătând, contestând sau sancționând anumite comportamente pe baza unor norme sociale, așa cum menționează antropologul Boehm în volumul colectiv *The Oxford Handbook of Gossip and Reputation* (Boehm, 2019). Tot acesta ne spune că bârfa este de fapt un mijloc de întraajutorare între oameni, prin intermediul ei făcând schimb de informații cu privire la moralitatea și reputația cuiva (2019, 259). Cu alte cuvinte, persoanele intervievate nu au manifestat o problemă cu bârfa în sine, ci doar cu atacurile la reputația lor simțind-o ca o amenințare la imaginea personală atunci când, cu ajutorul bârfei, se diseminează și informații neadevărate.

În ceea ce privește percepția asupra costurilor capitalului erotic și o dovadă în plus a caracterului privat al acestor costuri este faptul că în această problematică experiențele feminine nu se întâlnesc cu cele masculine. Diferențele de gen au fost clar conturate în acest caz. Bărbații au considerat că nu este suficient temei pentru o femeie frumoasă să sufere, iar suferința și influența celorlalți, a etichetelor sau a diferitelor alte forme de comunicare subterană (zvonuri, bârfă) nu ar trebui să afecteze o femeie dacă este puternică, frumoasă și sigură pe sine. Spre exemplu H.M. mi-a declarat că: „*frumusețea dacă nu este bine construită și dacă are doar o carcasă exterioară, lipsită de conținut în interior provoacă multe dezavantaje, inclusiv dezamăgiri, violență, cuvinte urâte la adresa persoanei frumoase. Adică dacă ești frumoasă doar la exterior, riști să ai multe dezamăgiri în viață pentru că oamenii nu au ce să găsească în tine și nu te vor aprecia*”. Cu alte cuvinte ideea e că o femeie cu adevărat frumoasă nu ar trebui să sufere. Dacă suferă, atunci nu este frumoasă cu adevărat. Citatul este ilustrativ exact pentru motivele pentru care o mare parte din femei ascund de fapt suferința. Dacă femeile participante la cercetare pun un accent mai mare pe anumite sancțiuni simbolice și au sentimentul câteodată că lor le sunt impuse standarde mai înalte decât bărbaților, cei din urmă diminuează semnificativ importanța zvonurilor care nu sunt reale: „*de ce să mă afecteze ceva ce nu e adevărat? Eu știu cine sunt, știu ce fac. Nu are rost să mă consum pentru ce inventează lumea despre mine*” (C.V., bărbat, 26 ani).

După cum a reieșit din tot ceea ce am prezentat, capitalul erotic aduce cu sine numeroase beneficii, dar și o serie de costuri care nu sunt de neglijat. Chiar dacă Hakim nu pune accentul pe această dimensiune a capitalului erotic în abordarea sa, simpla enunțare a acestor dezavantaje în studiul de față consider că este un argument solid pentru o viitoare cercetare care să aibă ca principal obiectiv explorarea și dezvoltarea implicațiilor negative ale capitalului erotic.

Capitalul erotic și celelalte forme de capital

În cursul interviurilor au apărut spontan remarci/trimiteri la relația dintre atractivitate – în speță capital erotic – și celelalte forme de capital. În finalul interviurilor am discutat în mod explicit cu participanții relația dintre capitalul erotic și alte forme de capital (apelând, desigur, la termenii utilizați de aceștia).

Un prim aspect de remarcat este relația dintre capitalul erotic și capitalul economic. Această relație a fost privită ca fiind de determinare directă de către majoritatea participanților, dar a existat totuși o **excepție**. Aceasta a privit posibilul efect negativ al capitalului economic asupra capitalului erotic. Dacă perspectiva uzuală, cel puțin intuitivă public, este aceea că, la fel ca orice formă de capital, și cel erotic poate duce la creșterea capitalului economic, am identificat și o perspectivă opusă, suficient de bine argumentată, care merită un studiu mai aprofundat. Cu alte cuvinte, capitalul economic foarte ridicat poate duce la pierderea capitalului erotic în consonanță cu ideea de măsură și echilibru, din cauză că investiția de resurse financiare poate duce la „exagerare”, la „pierderea cu totul a naturalului”, la operații estetice care „scad atractivitatea” (M.C., bărbat, 54 ani). De altfel această idee, prezentă în cuvintele participantului, reprezintă tot o formă de control restrictiv și genizat a capitalului erotic feminin.

În același timp însă a fost menționat de multiple ori că un capital economic, dincolo de accesul la anumite obiecte/produse care se pot cumpăra, oferă oamenilor și încredere în sine, prestigiu – elemente mai degrabă simbolice, dar care influențează pozitiv capitalul erotic. Relevante în acest sens sunt două afirmații venite din partea intervievaților: „*bani nu aduc frumusețea, dar o pot menține. Cu bani femeile au grijă de ele fizic, ceea ce le face să se simtă bine, să se simtă încrezătoare în ele*” (C.V., bărbat, 26 ani) și „*cu bani îți poți întreține în principiu frumusețea fizică. Dar asta influențează și felul în care arăți psihic. Femeile dacă au grijă de ele fizic se simt bine și pot radia frumusețe*” (F.T., femeie, 41 ani).

Am pus în corelație și capitalul social cu cel erotic cu referință particulară în cazul capitalului social pe relațiile cu colegii și cu familia, iar în cazul capitalului erotic centrându-mă pe frumusețe, senzualitate, atractivitate. În acest caz, primul aspect care a fost subliniat a fost relația de tip biunivoc între cele două forme de capital. Pe de-o parte capitalul erotic influențează în sens maximal tipul, natura și calitatea relațiilor cu ceilalți (în special familie și colegi), iar pe de altă parte relațiile sociale sunt un factor stimulat și pot declanșa un feed-back pozitiv care să crească capitalul erotic.

Deși cu un rol secundar, ideea de consum cultural a existat tangențial în majoritatea declarațiilor legate de beneficiile și de mecanismul capitalului erotic. A participa la evenimente culturale, „a merge la spectacole”, „a citi cărți”, „a avea cultură generală”, „a avea bogăție culturală” sunt elemente care îți sunt permise de capitalul cultural, evident, prin intermediul capitalului economic. Teza relației capitalului erotic cu cel cultural a existat în toate intervențiile, de foarte multe ori elementul de echilibru invocat frecvent s-a legat de nevoia unei educații care te

face echilibrat, cumpătat și deschis mental. Subliniez și aici încă un aspect care nu a fost tratat aproape deloc la Hakim, relația capitalului cultural cu capitalul erotic.

Concluzii

Consider că în urma interviurilor realizate se pot reliefa câteva aspecte esențiale. Pe de o parte putem vorbi de o validare a multor teze din teoria lui Hakim, o mare parte din temele propuse de socioloaga britanică confirmându-se la nivelul modului în care gândesc participanții care au capital erotic mare sau care, prin natura profesiilor, au relații sociale și profesionale cu astfel de persoane. Componentele capitalului erotic prezente la Hakim au fost reliefate de toți participanții mei care, în mod evident, nu cunoșteau teoria capitalului erotic și nu aveau nici măcar preocupări în zona cercetării corporalității sau a sexualității. Menționez însă că este vorba doar de un studiu exploratoriu, așadar generalizările nu sunt posibile în faza aceasta. În al doilea rând, mult mai important, pot spune că interviurile mi-au reliefat și perspective noi asupra capitalului erotic, aspecte și elemente care nu sunt prezente în teoria lui Hakim, unele doar posibile completări, altele în contradicție cu unele din tezele cercetătoarei britanice, ceea ce cred că reprezintă un plus în cercetarea acestui subiect. Puntez aceste idei care pot contribui la dezvoltarea teoriei capitalului erotic. În primul rând, cercetarea efectuată a scos la iveală o posibilă componentă nouă a capitalului erotic, și anume *încrederea în sine*. Pe de altă parte, **inteligenta și simțul umorului** par a fi, la rândul lor, componente mai importante în mecanismul capitalului erotic decât în abordarea lui Hakim. A reieșit de asemenea că un loc esențial în mecanismul construcției capitalului erotic îl ocupă sentimentele și mă refer aici la **iubire și fericire**. Alături de posibile alte componente care pot fi introduse în teoria capitalului erotic, reiterez **importanța echilibrului, a măsurii** ca și **raportul interior-exterior în definirea frumuseții**, balanță înclinată în special către aspectele interioare.

De asemenea, consider ca un aspect important, și el diferit față de teoria lui Hakim, este confirmarea uneia din premisele mele inițiale, aceea că, în afara beneficiilor pe care le are capitalul erotic, acesta are și costuri legate de: **consumul de energie, de timp, de resurse financiare**, necesare în construcția capitalului erotic; dar și efecte negative la nivel subiectiv, de natură socială, datorate efectelor **geloziei, invidiei, bârfei** care duc la stări de **suferință cu puternice implicații de gen**; existența unei **imagini negative** și etichetarea persoanei cu capital erotic; toate acestea putând conduce la un **deficit de capital social**.

În fine, dincolo de noi aspecte reliefate în studiu, subliniez faptul că ideea diminuării odată cu vârsta a capitalului erotic, cel puțin în această fază a cercetării, nu se susține.

Limitele și perspectivele de cercetare

Cercetarea de față, în pofida limitelor metodologice ce reies în primul rând din faptul că a fost o cercetare exploratorie, a deschis noi direcții viitoare de cercetare, cel puțin pentru motivul că o serie de factori pe care nu îi luasem în calcul au devenit relevanți pe parcursul derulării cercetării. Evident, o altă limită a studiului este dată de numărul redus al interviurilor și totodată de omogenitatea grupului. Omogenitatea, deși a fost un element de utilitate în studiul exploratoriu de față, a adus cu sine și întrebări legate de măsura în care datele din cadrul cercetării s-ar putea regăsi și la alte categorii de populație. Așa cum am menționat, actorii au o autoreflexivitate mult mai mare în ceea ce privește comportamentul lor pentru că, prin natura meseriei, trebuie să decodifice personaje, inclusiv pe ei. În acest studiu mi-am dorit să înțeleg cum teoria capitalului erotic își regăsește componentele în datele empirice, iar într-un studiu ulterior voi folosi rezultatele pentru a construi un instrument sistematizat de măsurare a capitalului erotic cu o precizie care să permită analize și comparații. Completări utile asupra problematicii capitalului erotic pot fi aduse în continuare fie prin cercetări calitative (cu un număr mai mare de participanți), fie prin alte metode, inclusiv pe baza unor abordări experimentale în care să se încerce măsurarea capitalului erotic și a posibilelor sale efecte.

Acknowledgement

Acest articol a fost realizat în cadrul Programului Operațional Capital Uman 2014-2020, cofinanțat prin Fondul Social European, proiect POCU/380/6/13/124708 nr. 37141/23.05.2019, cu titlul „Cercetător-antreprenor pe piața muncii în domeniile de specializare inteligentă (CERT-ANTREP)”, coordonat de către Școala Națională de Studii Politice și Administrative.

Note

¹ Hakim dă exemplul femeilor din India de Vest care trebuiau să-și demonstreze fertilitatea înaintea căsătoriei, astfel, după logodnă, femeile dacă nu nășteau, nu se putea finaliza căsătoria.

² Pentru confidențialitate s-au folosit inițiale de convenție.

³ În cadrul interviurilor realizate precizez că nu s-a folosit conceptul de capital erotic, ci conceptul de frumusețe sau atractivitate, însă nu cu sens de componente ale unui întreg, ci ca sinonim pentru capitalul erotic.

Bibliografie

- Anderson, T. L., Grunert, C., Katz, A., & Lovascio, S. (2010). Aesthetic capital: A research review on beauty perks and penalties, *Sociology Compass*, 4(8), 564-575.
- Becker, G.S. (1975). *Human Capital*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berg, B. (1998). *Qualitative research methods for the social sciences (3rd ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.
- Boehm, C. (2019). Gossip and Reputation in Small-scale Societies: A View from Evolutionary Anthropology, în F. Giardini, & R. Wittek (eds), *The Oxford Handbook of Gossip and Reputation*, New York, NY: Oxford University Press, 253-275.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital, în *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ediție de J. Richardson, New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (2017). *Dominația masculină*. (trad. Bogdan Ghiu) București: Art.
- Bulai, A. (2009). *Concepte fundamentale în sociologie*. București: Paideia, 117-118.
- Carter, C., Steiner, L., & Allan, S. (2019). *Journalism, Gender and Power*. London, New York: Routledge.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital, *American Journal of Sociology*, 94 (ianuarie), S95- S120.
- Corbin, A., Courtine, J.J. & Vigarello, G. (coord.) (2008). *Istoria corpului*. Vol. I-II. București: Art.
- Duduciuc, A. (2012). *Sociologia modei. Stil vestimentar și dezirabilitate socială*. Iași: Institutul European.
- Durkeim, É. [1895] (2002). *Regulile metodei sociologice*. (trad. Dan Lungu). Iași: Polirom.
- Foucault, M. (1995). *Istoria sexualității*. Vol. I-III. (trad. Beatrice Stanciu și Alexandru Onete). Timișoara: Editura de Vest.
- Foucault, M. (2005). *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*. București: Paralela 45.
- Goffman, E. (2003). *Viața cotidiană ca spectacol*. (trad. Simona Drăgan, Laura Albușescu) București: comunicare.ro.
- Green, A. I. (2008). The Social Organization of Desire: The Sexual Fields Approach, *Sociological Theory*, 26(1), 25-50.
- Green, A. I. (2013). 'Erotic capital' and the power of desirability: Why 'honey money' is a bad collective strategy for remedying gender inequality, *Sexualities*, 16(1-2), 137-158
- Grünberg, L. (2010). *Introducere în sociologia corpului*. Iași: Polirom, 89.
- Hakim, C. (2014). *Puterea capitalului erotic*. București: ALL, 7-32.
- Iluț, P. (1998). *Abordarea calitativă a sociumanului*. Iași: Polirom.
- Le Breton, D. (2002). *Antropologia corpului și modernitatea*. Timișoara: Amarcord.
- Marti, J. (2015). The Erotic Capital Onstage, în B. Ambler, A. Dosen & K.K. Salamon, *PanEroticism*, Oxford, United Kingdom: Inter-Disciplinary Press, 55-62
- Mears, A. (2015). Girls as elite distinction: The appropriation of bodily capital, *Poetics*, 53. 22-37.
- Mears, A. (2020). *Very Important People: Status and Beauty in the Global Party Circuit*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Popovici, C. (1980). *Mesagerii frumuseții*. București: Tehnică, 5.

- Putnam, R. D., Robert, L., & Nanetti, R. Y. (1994). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- Shilling, C. (1993). *The body and social theory*. London: Sage.
- Wacquant, L. (1995). Pugs at work: Bodily capital and bodily labour among professional boxers, *Body & Society*, 1, 65-93.
- Warhurst, C. (2012). Catherine Hakim, Honey Money: The Power of Erotic Capital, Work, *Employment and Society*, 26(6), 1036-1038.